

Skólafélagsráðgjöf

Guðrún Elva Arinbjarnardóttir

Guðrún Elva Arinbjarnardóttir, félagsráðgjafi við Vatnsendaskóla

Félagsráðgjöf á fræðslu- og skólasviði er eitt af sérsviðum félagsráðgjafar. Á Íslandi starfa um 15 félagsráðgjafar í skólum, bæði á grunn- og framhaldsskólastigi og stundum á háskólastigi.

Við erlendis tíðkast að starfandi sé félagsráðgjafi innan skóla ásamt náms- og starfsráðgjafa, og sinna þeir þá hvor sínu starfssviði en vinna sameiginlega að velferð nemenda. Hér á Íslandi hefur tíðkast

að þessum tveim starfssviðum sé blandað saman þannig að náms- og starfsráðgjafar í skólum sinna oft félagslegri ráðgjöf ásamt sínu starfi, og félagsráðgjafar sinna náms- og starfsráðgjöf auk félagsráðgjafarinnar. Fagdeild félagsráðgjafa á fræðslu- og skólasviði hefur bent á að í reglugerð um sérfaðipjónustu skóla eru félagsráðgjafar ekki nefndir sem fagaðilar innan skólanna. Þó er markmið reglugerðarinnar mjög í anda félagsráðgjafarhugsjónar. Í Setbergsskóla í Hafnarfirði starfa báðar fagstéttir innan skólans og hefur það gefið góða raun. Í nokkrum framhaldsskólum er þessi háttur einnig hafður á. Fagdeild félagsráðgjafa á fræðslu- og skólasviði heldur áfram að vinna þessu máli fylgi í menntakerfinu og í ráðuneytinu.

Það sem aðgreinir félagsráðgjafa sem starfar innan skóla frá öðrum starfsmönnum hans er að félagsráðgjafi vinnur ávallt út frá heildarsýn og er tengiliður skólans við fjölskyldu og samfélag, aðrar þjónustustofnanir og stefnumótunaraðila. Það felur í sér að litið er til félagslegra, persónulegra og tilfinningalegra þátta svo og umhverfis- og námsþátta þegar mál eru skoðuð og um þau fjallað. Félagsráðgjafi hefur sérþekkingu umfram aðrar starfsstéttir á barnaverndarlögum og úrræðum samfélagsins.

Helstu verkefni innan skólanna eru:

- Félagsleg og persónuleg ráðgjöf og stuðningur. Í því felst að veita nemendum stuðning og aðstoð vegna félagslegra, persónulegra og tilfinningalegra þátta sem koma í veg fyrir að nemandi njóti

sín í námi og félagslegum samskiptum. Einnig veitir félagsráðgjafi ráðgjöf varðandi ýmis réttindamál sem varða nemendur og gætir þess að ekki sé brotið á hagsmunum þeirra og réttindum.

- Forvarnir gegn ofbeldi og andfélagslegri hegðun. Félagsráðgjafi vinnur að forvörnum gegn ofbeldi. Þar má nefna einelti sem er yfirleitt fyrirferðarmesti vandinn, en einnig líkamlegt og kynferðislegt ofbeldi. Það gerir hann með fræðslu, könnunum, greiningu og úrvinnslu á ofbeldismálum. Hann veitir jafnframt þeim nemendum stuðning og fræðslu sem hafa orðið þolendur ofbeldis eða áfalla ásamt því að greina andfélagslega hegðun nemenda og nemendahópa. Hann leitast við að koma í veg fyrir slíka hegðun í samvinnu við aðra starfsmenn skólans.
- Samvinna, ráðgjöf og stuðningur við kennara og starfsfólk. Kennarar leita gjarnan til félagsráðgjafa varðandi málefni nemenda og aðstæður á vinnustað. Slík mál eru yfirleitt til komin vegna þess að kennari hefur áhyggjur af líðan, hegðun eða heimilisaðstæðum nemenda. Einnig geta kennarar orðið fyrir ýmsum áföllum innan skólanna, t.d. ofbeldi af hálfu nemenda, foreldra eða samstarfsfélaga. Stundum er um skipulagða handleiðslu að ræða, en hún er nær eingöngu veitt af félagsráðgjöfum með réttindi eða þjálfun í handleiðslufræðum.
- Samvinna, ráðgjöf og stuðningur við foreldra og forráðamenn. Foreldrar nemenda leita iðulega til félagsráðgjafa með áhyggjur af börnum sínum og tilfinningalegri líðan þeirra, m.a. vegna eineltis. Það er oft vegna þess að þeim finnst börn þeirra fá ekki þjónustu við hæfi og óska eftir leiðbeiningum og aðstoð í því efni.
- Þróun úrræða og verkefna. Félagsráðgjafi þarf að vera sveigjanlegur í starfi sínu. Starf hans breytist gjarnan eftir því hvernig aðstæður nemenda breytast í skólanum, en einnig geta aðstæður í samfélaginu kallað á úrræði eða ný verkefni. Sem dæmi má nefna náttúruhamfarir, erfiðar efnahagsaðstæður eða ofbeldisverk í samfélaginu. Félagsráð-

gjafi er oft með margvíslega hópavinnu í kringum vanda nemenda, svo sem hóp fyrir kvíðafull börn, félagsfærniþjálfun og sjálfsstyrkingarnámskeið.

- Samstarf við sérfræðinga og stofnanir utan skólans sem koma að málum nemenda. Félagsráðgjafi í skóla vinnur nánast aldrei í einrúmi. Hann leitast alltaf við að vera í náinni samvinnu við alla þá aðila sem koma að málum nemenda með hagsmuni við nemendurna og trúnað við þá í huga.
- Teymisvinna, samstarfsfundir og nemenda-verndarráð. Í grunnskólum sitja félagsráðgjafar í nemendaverndarráði svo og í öðrum stuðnings- og forvarnarteymum. Í framhaldsskólum sitja þeir ýmsa samstarfsfundi og taka þátt stýrihópum svo sem HOFF heilsuefning og forvarnir í framhaldsskólum)).

Nauðsynlegt er að allir skólar á grunn- og framhaldsskólastigi hafi á að skipa bæði félagsráðgjafa og náms- og starfsráðgjafa sem starfa hlið við hlið. Félagsráðgjafinn vinnur veigamikilið forvarnarstarf. Hann fæst við vanda nemenda og fjölskyldna þeirra áður en hann nær að magnast upp og verða jafnvel þjóðfélaginu dýrkeyptur. Þannig stuðlar hann að heilbrigði og velgengni nemenda bæði í nútíð og framtíð.

MA-TIL STARFSRÉTTINDA 2010

Starfsmenn barnaverndarnefnda:

Athugun á starfsánægju og streitu.

Nemandi: Helga Rut Svanbergsdóttir.
Leiðbeinandi: Steinunn Hrafnisdóttir.

Til að athuga starfsánægju og streitu starfsmanna barnaverndarnefnda var spurningalisti sendur til 117 einstaklinga og var svarhlutfall 52%. Um 69% starfsmanna voru frekar og mjög ánægðir í starfi og 66% upplifðu mjög mikla streitu og álag. Um 40% starfsmanna mátu aðstæður í lífi sínu streituvaldandi og 24% þeirra fundu fyrir einhverjum líkamlegum einkennum eins og þreytu, svefnleysi og höfuðverk. Þrátt fyrir streitu og álag upplifa starfsmenn einnig mikla starfsánægju. Niðurstöður eru sambærilegar rannsóknum meðal starfsmanna félagsþjónustu hér á landi og erlendis.

Hægt er að skoða verkefnið á www.skemman.is og einnig eru slóðir á verkefnið á heimasíðu félagsráðgjafardeildar, http://www.hi.is/frettir/timamot_i_menntun_felagsradgjafa.

MA-TIL STARFSRÉTTINDA 2010

Upplýsingaþörf, upplýsingamiðlun og mikilvægi fjölskyldutengsla í fangelsisvist.

Viðhorf aðstandenda fanga og íslenskra afplánunarfanga

Nemandi: Berglind Ósk Filippudóttir.
Leiðbeinandi: Steinunn Hrafnisdóttir og Íris Eik Ólafsdóttir.

Í rannsókninni var notuð blönduð aðferð við gagnatöflu og úrvinnslu 66 spurningalista frá fangum og viðtölum við fimm aðstandendur. Niðurstöður sýna að upplýsingaþörf aðstandenda snýr aðallega að samskiptaleiðum sem í boði eru og hvernig halda megj tengslum við fanga og að fangarnir sjálfir eru helsta upplýsingaleiðin um það sama efni. Báðir hópar telja mjög mikilvægt að viðhalda fjölskyldutengslum á meðan fangelsisvist varir og leggja til að þjónusta Fangelsismálastofnunar yrði sýnilegri.

MA-TIL STARFSRÉTTINDA 2010

Tíðni hegðunarfrávika barna á leikskólaaldri:

Notkun ASEBA, skimunar- og matslista fyrir börn á aldrinum 1½-5 ára.

Nemandi: Sigríður Stephensen Pálsdóttir.
Leiðbeinandi: Halldór Sig. Guðmundsson.

Unnið var úr gögnum um mat foreldra og leikskólakennara á einbeitingarvanda og reiði 263 leikskólubarna. Um 2,3% barna mældust með einbeitingarvanda yfir viðmiðunarmörkum og um 3% varðandi reiði. Börn í yngri aldurshópi reyndust eiga við meiri erfiðleika en eldri börnin. Leikskólakennarar met erfiðleika barnanna meiri en foreldrar. Samanburður sýndir að foreldrar og leikskólakennarar meta hegðunarfrávik yngri barna meiri en hjá bandarískum viðmiðunarlopi.

Þjónusta og fræðsla fyrir þroskahamlaða

María Jónsdóttir

María Jónsdóttir, félagsráðgjafi, MA, forstöðukona Þekkingarseturs um félagstengsl og kynmynd

Þekkingarsetur um félagstengsl og kynmynd hefur verið starfrækt hjá Ási styrktarfélagi frá því í febrúar 2007. Markmið setursins er að skapa aðgengilegan og virkan upplýsingabrunn fyrir einstaklinga með þroskahömlun, aðstandendur og starfsfólk um þætti er varða sjálfsefningu og kynverund.

Helstu verkefni setursins eru að safna saman gagnlegu fræðslu- og kennsluefni á einn stað og miðla upplýsingum ásamt því að stuðla að útgáfu á auðlesnu og myndrænu efni á þessu sviði. Þá

veitir setrið einstaklingum, aðstandendum og fagfólki ráðgjöf og býður upp á námskeið fyrir ofangreinda hópa. Frekari upplýsingar um starfsemina og næstu námskeið má lesa á www.styrktarfelag.is undir liðnum þekkingarsetur.

Goðsagnir um kynhvöt fólks með þroskahömlun eru margar og hafa varpað skugga á viðhorf almennings til kynmyndar þess. Þetta hefur leitt til þess að tilhneiging hefur verið til að líta á það sem eilíf börn, eða kynlaus og/eða hömlulausa einstaklinga sem hafi ekki stjórn á kynhegðun sinni. Oft vill gleymast að rekja óæskilega kynhegðun, sem samræmist ekki gildum og viðmiðum samfélagsins, til ónægjar fræðslu og tilhneiging verið til að horfa á þessa hegðun sem vandamál fremur en eðlilega mannlega hegðun.

Kynfræðsla og ráðgjöf um kynhegðun fyrir einstaklinga með þroskahömlun, aðstandendur og starfsfólk hefur fram til þessa verið mjög takmörkuð bæði innan sem utan menntakerfisins. Forvarnir og þjálfun verður að hefja snemma og endurtaka með reglulegu millibili til að kenna fólki að takast á við þau viðmið sem ríkja í samfélaginu um þætti er varða félagslega og kynferðislega hegðun. Fólk með þroskahömlun er sérstaklega berskjaldað fyrir kynferðislegri misnotkun og er allt að 4 sinnum hættara en öðrum að verða fyrir

slíku. Þess vegna þarf einnig að leggja sérstaka áherslu á þessa fræðslu til þess að gera þessum hópi fólks betur kleift að greina og skilja hvað felst í misnotkun, hvernig megi varast hana og öðlast breiðan skilning á í hverju réttindi þeirra felast almennt.

Eins og fram hefur komið er eitt af verkefnum setursins að stuðla að útgáfu, en í desember komu út tvær nýjar bækur hjá þekkingarsetrinu, annarsvegar bókina *Gott hjá þér!* og hinsvegar bókina *Verum örugg* sem gefin var út í samstarfi við Landssamtökin Þroskahjálp og Fjölmennit símenntunarmiðstöð fyrir fatlað fólk.

ÞEKKINGARMOLI – KYNNING

Um öldrunarmál

Fréttabréfið Positive Aging (Jákvæð öldrun) er gefið út á Netinu af Taos Institute í Ohio, Bandaríkjunum. Ritstjórar þess eru Kenneth and Mary Gergen. Fréttabréfið má lesa á slóðinni <http://www.taosinstitute.net/2010-november-december>

Fréttabréfinu er ætlað til að skapa umræðu milli rannsakenda og vettvangs um jákvæða öldrun. Í því er að finna stutta umfjöllun um niðurstöður rannsókna á sviðinu. Sem dæmi má nefna að í síðasta fréttabréfi var fjallað um rannsóknir sem tengjast farsælli öldrun svo og um öldrun og parasambönd og viðhorf fólks til maka á þessu æviskeiði. Í fréttabréfinu er að finna bókarýni, stuttar fréttir og auglýsingar um ráðstefnur á sviðinu. Þá eru einnig birtar þar stuttar lesendagreinar. Wall Street Journal hefur látið eftirfarandi ummæli falla um tímaritið: „The best in ... insights in aging.“ Gott framlag til umræðunnar um farsæla öldrun.

Elísabet Karlsdóttir, verkefnisstjóri,
Rannsóknastofnun í barna- og fjölskylduvernd.

Er virkni forsenda velferðar en skortur á henni mannréttindabrot?

Á að setja það skilyrði fyrir fjárhagsaðstoð sveitarfélaga að þiggjendur hennar séu virkir á vinnumarkaði og í samfélaginu?

eftir Pröst Haraldsson blaðamann

Pröstur
Haraldsson,
blaðamaður

Samkvæmt tölum Vinnuálastofnunar töldust 14.688 manns vera atvinnulausir í nýliðnum janúar. Það segir okkur að 8,5% eða tæplega tólfth hver vinnufær maður var án atvinnu í mánuðinum. Ástandið er verra á höfuðborgarsvæðinu en landsbyggðinni og verst er það á Suðurnesjum þar sem sjöundi hver maður er atvinnulaus. Ungt fólk

á erfiðara uppdráttar á vinnumarkaði en þeir eldri, 2.670 einstaklingar á aldrinum 15–24 ára voru skráðir atvinnulausir í janúarmánuði. Þeim sem verið hafa lengi án vinnu fer ört fjölgandi.

Þetta er ekkert sérlega fögur mynd og segir ekki alla söguna. Sums staðar á landsbyggðinni er því haldið fram að menn skrái sig ekki á atvinnuleysis-skrá fyrr en í fulla hnefana. Við þessar tölur bætist líka hópur ungmenna sem ekki uppfylla þær kröfur um virkni á vinnumarkaði sem Vinnuálastofnun gerir til þess að fá atvinnuleysisbætur.

Þetta er mynd sem hefur blasað við síðan bankakerfið hrundi haustið 2008 og ekki sér fyrir endann á atvinnuleysinu. Kannski eru þeir dagar endanlega liðnir sem Íslendingar hafa vanist að hér sé nóg atvinnu fyrir allar vinnufúsar hendur. Verði það raunin blasir við að öryggisnet velferðarsamfélagsins þarf að styrkja.

Reynt hefur á öryggisnetið við þetta skyndilega álag. Bótakerfið – sem ætlað er að mæta svona áföllum – er þrískipt og ekki laust við að innan þess eigi sér stað dálítið landamærastríð. Sá hluti sem hvað mest hefur mætt á að undanförunu eru atvinnuleysisbæturnar. Þeim sem þiggja örorkubætur hafði líka fjölgað ört áður en kreppan skall á. Þriðja og síðasta öryggisnetið er svo fjárhagsaðstoð sveitarfélaga sem hér er til umræðu.

Skilyrðing er málið eða hvað?

Atvinnuleysisbæturnar hafa það sérkenni í þessari mynd að til þess að njóta þeirra er gerð skilyrðislaus krafa um að fólk sé virkt í atvinnuleit. Menn þurfa að skrá sig reglulega hjá atvinnumiðluninni. Þjóðist þeim vinna sem þeir hafna eiga þeir á hættu að missa bæturnar um hríð. Öðru máli gegnir um örorkubæturnar sem hafa í raun samsvarað því að þiggjendur skrá sig út af vinnumarkaði þó svo allnokkur hópur sé jafnframt í hlutastarfi. Um báða þessa bótaflokka gildir þó að farið hefur verið töluvert inn á þá braut að gera kröfu um að bótaþegar taki tilboðum um starfsendurhæfingu og starfsþjálfun, sæki námskeið og taki þátt í átaksverkefnum af ýmsu tagi.

Lengi vel hefur samskonar krafa um virkni ekki verið gerð til þeirra sem þiggja fjárhagsaðstoð frá sveitarfélögunum. Segja má að sú aðstoð hafi verið og sé síðasta úrræði fólks sem af einhverjum ástæðum á ekki rétt á annarri aðstoð. Þar að baki er sú aldagamla regla að sveitarfélögunum beri að annast framfærslu þeirra sem ekki geta það sjálfir. Þess vegna hefur ekki verið talið fært að gera kröfu til þiggjendanna um að þeir séu virkir í námi, á vinnumarkaði eða annars staðar í samfélaginu.

Nú virðist þetta vera að breytast. Í meistaraprófsritgerð Lenu Hrannar Marteinsdóttur frá því í desember sl. og kynnt er hér í tímaritinu, kemur fram að öll sveitarfélög landsins, að tveimur undanskildum, hafi sett sér reglur sem á ýmsan hátt setja fjárhagsaðstoðinni skilyrði. Þau geta verið mismunandi, svo sem um að menn losi sig undan vímuefnafíkn eða séu virkir í atvinnuleit. Víða er hafður sá háttur á að gerður er samningur við viðkomandi, byggður á mati ráðgjafa og starfsmanna félagsþjónustunnar, og ef ekki er staðið við hann má viðkomandi eiga von á því að fjárhagsaðstoð við hann verði skert.

Reyndar kom í ljós þegar blaðamaður ræddi við starfsmenn þessara tveggja sveitarfélaga að í öðru

þeirra, Álfanesi, voru settar nýjar reglur á síðasta ári sem gefa möguleika á slíkri samningsgerð og í hinu, Vesturbyggð, er nú verið að endurskoða gamlar reglur um félagsþjónustu eftir sameiningu við félagsþjónustu Tálknafjarðar. Óvíst er þó hvort ákvæði um skilyrðingu verði sett inn í nýju reglurnar.

Átök löggjafar- og framkvæmdarvalds

Það er athyglisvert við þessa þróun í sveitarfélögum að hún gerist á fremur gráu svæði, séð af sjónarhóli löggjafans. Á undanförunum árum hefur tvívegis verið lagt fram frumvarp á Alþingi um að heimila sveitarfélögum landsins að skilyrða fjárhagsaðstoð sína, en í báðum tilvikum höfnuðu þingmenn því við afgreiðslu málsins. Síðast var það gert í fyrra, árið 2010.

Í ljósi þess er athyglisvert að félags- og tryggingamálaráðuneytið hefur tvívegis gefið út leiðbeiningar til sveitarfélaga um fjárhagsaðstoð, síðast árið 2009, þar sem segir að félagsmálanefndum sé heimilt að skerða fjárhæð til framfærslu þeirra sem hafa hafnað atvinnu eða sagt starfi sínu lausu án viðhlítandi skýringa.

Í áður nefndri ritgerð er viðtal við Ingibjörgu Broddadóttur hjá velferðarráðuneytinu, en hún sat í nefndinni sem samdi leiðbeiningarnar. Hún vísar í 19. grein laga um félagsþjónustu sveitarfélaga þar sem segir að hverjum manni sé skylt að framfæra sjálfan sig, maka sinn og börn undir 18 ára aldri. Segir hún að sá sem ekki geti sýnt fram á að hann reyni þetta uppfylli þar með ekki 19. greinina, hann geti ekki tekið meðvitaða ákvörðun um að vinna ekki og þiggja fjárhagsaðstoð. Ingibjörg viðurkennir hins vegar að hugsanlega sé ekki nægjanleg lagastoð fyrir þessari skilyrðingu fjárhagsaðstoðarinnar.

Þessi mynd sem hér er dregin upp er að mörgu leyti athyglisverð. Alþingi neitar í tvígang að heimila sveitarfélögum að skilyrða fjárhagsaðstoð til framfærslu. Samt gefur ráðuneytið út leiðbeiningar þar sem slíkt er ráðlagt og flest sveitarfélög landsins fara að ráðum þess.

Er vinna velferð?

Kannski er það þessi lagalega óvissa sem ræður því hversu breytilegt fyrirkomulag sveitarfélaga á skilyrðingum er og hve lítil samstaða og umræða virðist eiga sér stað um þær meðal fagfólks. Í samtali við Björk Vilhelmsdóttur kemur fram áhersla á virkni og þátttöku ásamt mikilvægi samvinnu og samstöðu. María Kristjánsdóttir (sjá viðtal) vill frekar tala um umbun til þeirra sem standa sig vel en refsingu þeirra sem ekki standa sig. Það er nokkuð í anda þeirrar umræðu

sem átti sér stað í Noregi fyrir tveimur áratugum þar sem rætt var um hvort betra væri að beita keyrinu eða gulróttinni til að auka virkni skjólstaðinga félagsþjónustunnar, segir Halldór S. Guðmundsson lektor við félagsráðgjafardeild Háskóla Íslands. Athugun frá 1991 á virkniúrræðum innan félagsþjónustunnar í Noregi leiddi í ljós að til þess að þau virki þurfi starfsmenn félagsþjónustunnar að hafa skýrar heimildir og góðar leiðbeiningar um það hvernig eigi að beita úrræðunum. Tryggja þarf að ekki skorti fjármagn og þekkingu til að framfylgja stefnunni, og að úrræðin – ekki síst starfsþjálfunin – verði að ná til alls vinnumarkaðarins og einskorðast ekki við opinber störf. Loks þurfi að gera úttekt á árangri og hvernig úrræðin virka fyrir þátttakendur.

Í Evrópu, ekki síst á Norðurlöndum, hefur lengi verið rætt um nauðsyn þess að virkja bótaþega til starfa og þátttöku í samfélaginu, segir Halldór. Þar hefur verið mótuð stefna í þessum málaflokki sem kennd er við hugtökin „work to welfare“ eða „workfare“. Umræðan hér á landi er mun skemmra á veg komin og lítil reynsla komin á það hversu vel virkniúrræðin sem beitt er virka í raun. Reynslan frá Norðurlöndum sýni þó að svo virðist vera sem þau virki ágætlega fyrir marga.

„Þá sýna bæði íslenskar og erlendar rannsóknir að starfsendurhæfing sem m.a. skjólstaðingar félagsþjónustunnar sækja, bætir líðan og heilsu þátttakenda. Hún eykur virkni þeirra í vinnu, námi eða sjálfbodastörfum og samskipti þeirra við annað fólk batna,“ segir Halldór.

Evrópsk þróun

Þessi þróun í Evrópu tók á sig ákveðna mynd í samþykkt Evrópusambandsins frá árinu 2007 sem kennd er við Lissabon. Þar er lýst ýmsum aðgerðum sem aðildarríkin eru hvött til að grípa til og styrkja með því sem kallað er „Social Cohesion“ og mætti þýða sem félagsleg samloðun. Þar er ekki síst átt við aðgerðir á sviði félagsmála og vinnumarkaðar í því skyni að vinna gegn einangrun þeirra sem lent hafa utangarðs á vinnumarkaði og í samfélaginu.

Í kjölfar þessarar samþykktar hafa mörg Evrópuríki sett inn í félagsmálalöggjöf sína reglur um skilyrðingu félagslegra bóta, hvort sem um er að ræða atvinnuleysisbætur, örorkubætur eða fjárhagslega aðstoð ríkis og sveitarfélaga. Alls staðar á Norðurlöndum utan Íslands er fyrir nokkru búið að setja í lög ákvæði sem heimila einhvers konar skilyrðingu fjárhagsaðstoðar með samningagerð við móttakendur

hennar um þátttöku í virkniúrræðum, starfsendurhæfingu eða átaksverkefnum af ýmsu tagi.

Vitaskuld kallar þessi þróun á að samfélagið horfist líka í augu við það hver þörf fólks er fyrir fjárhagsaðstoð. María vísar í því sambandi til nýrrar skýrslu velferðarráðuneytisins um neysluviðmið.

Unga fólkið er áhyggjuefnið

Það ríkir alls ekki einhugur um skilyrðingu fjárhagsaðstoðar í röðum félagsráðgjafa og starfsmanna félagsþjónustunnar. Í raun má segja að ágreiningurinn kristallist í annars vegar því sem Ingibjörg Broddadóttir nefndi, þ.e. skyldu einstaklingsins til þess að framfleyta sér og sínum, og hins vegar skyldu sveitarfélagsins og samfélagsins til að sjá til þess að allir hafi nóg sér til lágmarksframfærslu.

Það sem eykur mikilvægi þessarar umræðu núna er þróun sem starfsmenn félagsþjónustunnar kannast allir við og hefur ágerst svo um munar eftir hrúnið 2008. Ungt fólk sem býr í foreldrahúsum og hefur flosnað upp úr skólanámi tekur í æ ríkari mæli þann kost að leita til sveitarfélaga eftir fjárhagsaðstoð. Þetta fólk skortir í flestum tilvikum starfsreynslu, nýtur ekki réttar til atvinnuleysisbóta og vinnumarkaðurinn er því lokaður. Þarna er að myndast vísir að þjóðfélagshópi sem dæmir sig eða er dæmt úr leik og tekur ekki þátt í samfélaginu.

Inn í þetta blandast svo hagsmunir sveitarfélaga, stóraukin útgjöld til fjárhagsaðstoðar og þverrandi tekjur af völdum kreppunnar. Svigrúm þeirra er því minna en skyldi og þess vegna eru þau í óða önn að fara í saumana á því hvort ekki sé með einhverjum ráðum hægt að draga úr útgjöldum til þessa mála-flokks þegar til lengri tíma er litið.

En þegar öllu er á botninn hvolft er þetta spurning um siðfræði. Á fjárhagsaðstoð sveitarfélaga, botninn á öryggisnetinu, að vera laus við skilyrði um virkni? Eða ber sveitarfélögum að vernda þau mannréttindi einstaklingsins að vera virkir þátttakendur í samfélaginu?

Eiga að gilda skýrar reglur um skilyrðingar eða á að setja það í hendur félagsþjónustu hvers sveitarfélags og starfsfólks? Snýst málið um sjálfstæði og sjálfstjórn skjólstæðinga, starfsmanna eða sveitarfélags? Og hver á að hafa eftirlit með því hvernig að því er staðið og hvort skilyrðingin eykur í raun og veru virkni þeirra sem þiggja fjárhagsaðstoð og þar með þátttöku þeirra í samfélaginu?

Þarna er efinn, eins og Shakespeare karlinn hefði orðað það.

Viðtal

Björk Vilhelmsdóttir, félagsráðgjafi og borgarfulltrúi

Verðum að skapa sátt um fjárhagsaðstoðina

Björk Vilhelmsdóttir félagsráðgjafi og borgarfulltrúi er formaður Velferðarráðs Reykjavíkurborgar. Hún er sannfærð um nauðsyn þess að hægt sé að setja einhvers konar skilyrði fyrir veitingu fjárhagsaðstoðar sveitarfélaga. Hún rökstyður það á eftirfarandi hátt:

„Það mikilvægasta er að skapa sátt í samfélaginu um bótakerfið og ekki síst fjárhagsaðstoðina. Í fyrsta lagi þarf fólk að geta lifað af fjárhagsaðstoð og í öðru lagi þarf samfélagið að geta greitt hana. Á sama tíma og við erum að skera niður í öllum kerfum borgarinnar, og gróflega á sumum stöðum, þá erum við að auka framlög til fjárhagsaðstoðar og hækka bæturnar. Þess vegna þurfum við að tryggja að fólk sé ekki að nýta sér aðstoðina án þess að reyna að takast á við líf sitt.

Mér finnst skipta miklu máli að það sé skýr réttur til fjárhagsaðstoðar, en mér finnst líka að það eigi að vera skýr ákvæði um að hægt sé að skilyrða fjárhagsaðstoðina við virkni, sérstaklega gagnvart tilteknum hópum, vegna þess að við vitum að óvirkni í samfélaginu leiðir af sér félagslega einangrun svo og líkamlega og andlega vanheilsu fólks.

Þegar ungt fólk er án atvinnu í langan tíma og hefur ekki getað fótáð sig í skóla eða vinnu þrátt fyrir ýmiss konar stuðning og námsráðgjöf, þá er næsta skref að skilyrða það til virkni. Ef það neitar atvinnutilboðum eða þátttöku í endurhæfingarúrræðum verður að vera hægt að skerða bætur þess með einhverjum hætti. Ef við gerum það ekki og almenningur fær það á tilfinninguna að ungt fólk geti hangið heima hjá foreldrum sínum á fjárhagsaðstoð og haft það huggulegt án þess að einhver sé að hreyfa við því, þá verður engin sátt um fjárhagsaðstoðina.“

Reykjavíkurborg breytti reglum um fjárhagsaðstoð um síðustu áramót og samkvæmt þeim fá þeir sem búa í foreldrahúsum einungis hálfu fjárhagsaðstoð, þ.e. 74.500 kr. á mánuði. Þeir sem búa með eða inni á öðrum fá 125.000 kr. og þeir einir fá fulla aðstoð, 149.000 kr., sem reka eigið heimili.

„Þetta er svipað og bætur Tryggingastofnunar enda erum við að laga fjárhagsaðstoðina að aðstæðum hvers og eins. Ég vona að samstaða náist um að næsta skref verði að miða fjárhagsaðstoðina við það hvort fólk er að takast á við tilveru sína eða ekki. Ef svo er ekki gæti aðstoðin orðið svipuð þeirri sem fólk fær sem býr í foreldrahúsum. Ég veit þó ekki hvort fólk getur lifað af því, það er að minnsta kosti erfitt.“

– En á að láta eitt yfir alla ganga í þessum efnunum?

„Nei, við getum ekki krafist virkni af öllum sem þiggja fjárhagsaðstoð. Sumir hafa verið á þeim bótum árum eða áratugum saman og við getum ekki krafist þess að fólk gerbreyti lífi sínu. Það er langtíma- verkefni sem við þurfum að takast á við. Meginmálið núna er hins vegar að koma í veg fyrir að nýir hópar festist inni í kerfinu. Mér finnst það vera nánast mannréttindabrot að setja ungt fólk á fjárhagsaðstoð eða örorkubætur og láta það í friði með það. Skila- boðin eru þá þau að fólk þurfi ekki að vera virkir þátt- takendur í samfélaginu, að við samþykkjum félags- lega einangrun. Við erum að segja: – Við erum til í að afskrifa þig. Það finnst mér vera mannréttindabrot gagnvart ungu fólki. Þess vegna eigum við að gera allt til að bjóða því vinnu eða önnur virkniúrræði.“

Björk segir að fólkið sem starfi í félagsþjónustunni kalli eftir þessum breytingum, en nú sé málið að skapa um þær pólitíska samstöðu í velferðarráði.

Viðtal

María Kristjánsdóttir, félagsráðgjafi og félagsmála- stjóri í Hveragerði

Vil frekar umbuna en refsa

Samtök félagsmálastjóra héldu málþing í nóvember 2010 um fátækt, fjárhagsaðstoð og hlut- verk félagsþjónustunnar. Fjallað var um skilgreiningu á fátækt og ræddar ýmsar spurningar sem varða siðferði og fátækt. Á mál- þinginu ræddu síðan vinnuhópar um hlutverk félagsþjónustunnar í glímunni við fátækt. Ákveðið var að skipa starfshóp sem ynni úr til- lögum vinnuhópanna og kynnti þær síðan á vorkundi félagsmálastjóra í maí 2011. María Kristjánsdóttir félagsmálastjóri í Hveragerði stýrir vinnu starfshóps- ins og hún á einnig sæti í nefnd á vegum Sambands

íslestra sveitarfélaga sem hefur það verkefni að fjalla um fjárhagsaðstoð, neysluviðmið og virkni.

María segir að mörg sveitarfélög reyni að bjóða ungu fólki á fjárhagsaðstoð og með litla starfsreynslu upp á starfsþjálfun. „Því lengur sem fólk er utan vinnumarkaðar þeim mun erfiðara er að gera það að virkum þátttakendum á ný. Mörg sveitarfélög gera kröfu um að einstaklingur sem þiggi fjárhagsaðstoð sé virkur í samfélaginu. Allir þurfa þó lágmarks- framfærslu, hana er ekki hægt að skerða. Ég er frekar andvíg því að skerða lágmarksframfærslu fólks heldur finnst mér athugandi hvort ekki sé hægt að setja inn ákvæði í reglurnar um að allir fái grunnstuðning en svo geti menn fengið umbun eða bónus fyrir virkni.“

María bætir því við að eftir efnahagshrunið 2008 hafi þeim fjölgað mikið sem þiggja framfæri sitt af hinu opinbera og að ýmislegt sé reynt til að virkja þá á ný. Sveitarfélögin skorti hins vegar úrræði. Hún nefnir að sveitarfélögin hafi ekki aðgang að vinnumarkaðsá- gerðum sem VMS býður skjólstæðingum sínum. Þau þurfi því að útbúa slík úrræði sjálf og það kostar sitt.

Þess má þó geta að Reykjavíkurborg gerði í lok síðasta árs samning við Vinnumálastofnun um að skjólstæðingar borgarinnar fái aðgang að vinnu- tengdum úrræðum stofnunarinnar.

„Hópurinn sem allir hafa mestar áhyggjur af er ungt fólk sem hverfur úr skólanámi og hefur enga reynslu úr atvinnulífinu. Við 18 ára aldur öðlast það rétt á fjárhagsaðstoð og situr bara heima. Þessi hópur hefur farið stækkandi upp á síðkastið og for- eldrar standa uppi úrræðalausir. Vinnumarkaðurinn er þessu fólki lokaður vegna skorts á starfsreynslu og það getur reynst erfitt að koma því í starfsendur- hæfingu. Þetta er vandinn í hnotskurn.“

En fjárhagsaðstoðina þarf að endurskoða af fleiri ástæðum, svo sem í ljósi nýútkominnar skýrslu um neysluviðmið. Um þetta verður fjallað í nefndunum tveimur nú á vormánuðum,“ segir María að lokum.